

ДОСТЕМНІСТЬ ТА СЕНС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ В.І. ШИНКАРУКА

У статті розглянуто філософські погляди основоположника Київської школи філософії В.І. Шинкарука, а саме: еволюцію предмета філософського осмислення від історії німецької класичної філософії до проблеми людини як самосуцього буття. Визначено специфічні риси та основні проблеми людської екзистенції за В. І. Шинкаруком; з'ясовано смисложиттєві проблеми людського буття, його достемненість та сенс.

Однією з найважливіших тем філософських роздумів та досліджень є проблема людського буття. Більшість філософів питання буття вважають основоположним при розгляді філософських проблем. Фундаментальність проблеми буття для філософії пов'язана насамперед із тим, що філософія виконує функцію людського світоорієнтування, а буття – це найширше філософське поняття, і тому воно постає як цільовий, універсальний, стратегічний людський орієнтир.

Проблема буття глобальна, безмежна у своїй всезагальності та невичерпна в деталізаціях. Вона є вічною. Як зазначав відомий психолог і філософ Е. Фромм, людина – єдина тварина для якої власне існування є проблемою; вона повинна її розв'язати, і їй від цього нікуди не дітися. Поява цієї проблеми пов'язана, без сумніву, з усвідомленням людиною своєї смертності, скінченності свого існування. Якби наше життя було вічним, ми могли б дозволити собі на якийсь час абстрагуватися від цієї проблеми. Безсмертній людині ніколи не пізно почати життя зі смыслом. Однак ми – смертні, для нас наше буття – найвища цінність, цінність обмежена в часі та просторі.

Не викликає сумніву унікальність буття людини, однак кожен філософ має власну концепцію його бачення, по-різному визначає особливості та сенс людського буття. Відсутність обґрунтованої відповіді, суперечливість поглядів на цю проблему – свідчення її складності та важливості.

Актуальність екзистенційної проблеми й на сучасному етапі потребує подальшого комплексного дослідження, глибокого та всебічного осмислення.

Цілком закономірно, що проблема достемненості та сенсу людського буття стала також предметом особливого аналізу представників Київської філософської школи, заснованої П.В. Копніним та В.І. Шинкаруком на початку 60-х років ХХ ст.

Представники Київської філософської школи в центр своїх наукових розвідок поставили проблеми людини, шляхи та способи її самоствердження у світі, здійснивши таким чином антропологічний поворот в українській філософії. Зокрема, В. І. Шинкарук у своїх дослідженнях велично переосмислив усталену на той час парадигму філософування. Погляди вченого еволюціонували від традиційної парадигми, сконцентрованої на співвідношенні "свідомість-буття", до якісно іншої, в епіцентрі якої – співвідношення "людина-буття". Осягнення та осмислення людини здійснювалося В.І. Шинкаруком не у якійсь одній її визначеності (скажімо, як носія свідомості або ж носія суспільних відносин тощо), а в усій її універсальності.

Такий антропологічний поворот виявився багато в чому співзвучний тенденціям, що утвердилися на той час у світовій філософії (феноменологія, "фундаментальна онтологія" М. Гайдеггера, "філософія життя", екзистенціалізм, персоналізм, "раціовіталізм" Х. Ортеги-і-Гассета тощо). Він також став своєрідним поновленням філософсько-гуманістичних, кордоцентричних тенденцій вітчизняної філософської думки (Г. Сковороди, П. Юркевича та ін.).

Згодом у своїх інтерв'ю В.І. Шинкарук підсумовував, що й він особисто, і його колеги були прихильниками того, що залучення людини, її діяльності до осмислення структури буття не могло залишити недоторканою всю традиційну онтологію. Адже людське буття постає, як слушно підкреслив відомий психолог С. Рубінштейн, не як "частковість", яка вдовольнилася б лише вузько антропологічним чи психологічним вивченням, а як чинник, принципово значущий для філософського осягнення категорійної структури буття загалом.

Мета статті, що становить одну зі складових нашого дослідження, – аналіз переосмислення поняття буття людини видатним українським філософом В.І. Шинкаруком.

Ставимо завдання з'ясувати, як вчений визначає смисложиттєві проблеми людського буття, у чому бачить його достемненість та сенс.

Володимир Іларіонович розпочав свою наукову діяльність з ґрунтовного вивчення та аналізу історії класичної німецької філософії. Його перші фундаментальні дослідження присвячені Гегелю та Канту. Однак потужна філософсько-антропологічна гегеле-феноменологічна позиція В.І. Шинкарука сформульована і переконливо обґрунтована в його докторській дисертації "Логіка, діалектика та теорія пізнання Гегеля", вивела дослідження вченого на проблему людини як самосуцього буття і тим пов'язала проблему буття з екзистенцією людського існування. Унаслідок цього в Київську філософську школу був внесений антропологічний наголос і філософія набула характеру своєрідної феноменології людського буття [1: 1177].

У 1968 році В. І. Шинкарук взяв участь у Міжнародному філософському конгресі у Відні, де виступив з доповіддю, в якій всупереч традиційним ортодоксальним твердженням, що проблема сенсу людського буття є не філософською, а релігійною проблемою (й тому не входить до проблематики марксистської філософії), обстоював ідею, що ця проблема є центральною в марксистському й загалом у будь-якому світогляді [2: 16]. На

думку Володимира Іларіоновича, нас спрямовує до філософії не пристрасть до абстракцій та інтелектуальних "таборів", не проблема первинності-вторинності матерії-свідомості, а передусім питання про "наше буття" – проблема нашого особистого самосмисловизначення, з'ясування своїх екзистенційних можливостей і перспектив.

Значимо, що В.І. Шинкарук зумів зробити людину центром своїх філософських розмірковувань тоді, коли це таврувалося як "буржуазний" гуманізм. Український вчений ще в 60-ті рр. XX ст. реалізував у межах традиційного марксизму думку засновника сучасної філософської антропології Макса Шелера про те, що, тільки відштовхуючись від сутнісних властивостей людини, філософія може збагнути всі інші різновиди буття. Варто замислитися над риторичним питанням В.Г. Табачковського, наукового послідовника Володимира Іларіоновича: "Що означало в ті часи (шістдесяті роки) змістити акценти у філософуванні з вульгарного офіціозу, де людина розчинялася у виробничих та класових визначеностях – на гуманістичний зміст молодого-марксизму, а цей останній – занурити у світову та вітчизняну інтелектуальну традицію так, як це зробив Володимир Шинкарук? Що означало позбавити людину статусу "гвинтика" – й надати їй статус суб'єкта діяльності?" [3: 25].

На нашу думку, антропологічний варіант В.І. Шинкарука заснований на тому, що відношення людського мислення до буття "необхідно включає в себе відношення до предметної діяльності та її матеріальних витворів, у яких реалізується практичне, естетичне, пізнавальне та інше відношення людини до дійсності" [4: 32]. Тим самим увесь спектр духовно-практичних виявів людського світовідношення (міфологія, релігія, мистецтво, мова та всі інші вияви культури) поверталися представниками Київської філософської школи зі сфери "надбудови", куди їх виніс марксистський історичний матеріалізм, до сфери людського буття.

Узагальнюючи основні праці В. І. Шинкарука, в яких розкривається специфіка людського буття [5; 6; 7; 8], можна виділити його наступні основні характеристики.

– З першого дня життя буття людини є буттям у світі, що не є просто таким, що її оточує, а світом людського буття. Останній вже є заданим як зовнішній об'єктивний світ, який у своїй основі становить єдність природного і соціокультурного. У світі людського буття визначальними є не його матеріально-природні, а духовні, соціокультурні основи. Це світ олюдненої природи, природи не просто перетвореної, а даної нам у її людських значеннях, що відкриваються і постають через мову, знання, науку.

– Визначальною особливістю людського буття є його екзистенційна суть. Екзистенція (від лат. *existo* – існую) – специфічно людське існування у світі, що постійно трансцендує себе з наявного буття в істинно суще, його істотною ознакою є свобода. Факт, що людина відокремлює себе від своєї життєдіяльності й робить останню предметом своєї свідомості, волі, означає, що людина екзистенційно вільна. Ця свобода виявляється в дистанціюванні наявного буття від того, що було, і переведення його в те, що повинно бути, в бажанні можливості трансцендування в істинно суще буття. Свобода екзистенцій виявляється і реалізується в її трансценденціях. Термін "екзистенція" етимологічно походить від латинського слова *existere*, який, на відміну від дієслова *sistere* (що акцентує момент сталості існування – лишатися, тривати тощо), означає процеси порушення сталості, виходу "за межі" (виступати, виходити, виростати тощо). Це вказує на духовний характер специфіки людського існування на протигагу існуванню матеріальних, субстанційних речей і явищ, оскільки духовність є унікальною ознакою людини.

– Світ людського буття простягається в просторі й часі, межі яких задаються засвоєною культурою.

– Людина за своєю суттю – діяльна істота, і самодіяльність є її власне людським буттям. Реально суццою є життєдіяльність лише в теперішньому. В минулому вона вже була (і тому вже не суца), а в майбутньому ще не була (ще не суца). Отже, життєдіяльність людини буває (має буття) в минулому, теперішньому і майбутньому. Вона мине, залишаючи існувати (об'єктивно-предметно і суб'єктивно-духовно) лише свої "сліди", "результати".

– Для людського буття становить важливість час. Поза часом є не людське буття, а суще, яке визначається у відомих філософських категоріях матеріалізму: "матерія", "рух", "простір", "час" і под. Людина, на відміну від тварин, відокремлює себе від своєї життєдіяльності й робить останню предметом своєї свідомості й волі. І це "відокремлення" здійснюється якраз тому, що наша життєдіяльність має своє реальне буття лише "ось зараз, тепер" і "ось тут", де ми зараз. А ми були дотепер "тоді і там" і думаємо ще бути "тоді" і "там десь". Отже, кожному окрему мить скороминучого часу людина несе з собою увесь світ своїх переживань, перебіг часу. Те життя, що прожите, не йде від неї в небуття – воно завжди з нею у вигляді її переживань, і, разом з тим, вона спрямована в майбутнє. Людина, те, що могло бути, але не сталося, що сталося, але могло б і не статися. З позицій теперішнього й минулого проектується і буття в майбутнє, яке також постає в різних можливостях і неможливостях – предметах наших сподівань, очікувань, надій, мрій.

– Створюючи та вдосконалюючи умови свого буття, людина разом з тим творить і перетворює саму себе. Тому її життя за своєю сутністю є творчістю й, отже, її "твором". Сутність людського способу буття полягає в цій творчій діяльності, що є самодіяльністю, самоствердженням людини у світі. Характеризуючи відмінність людського способу буття від життєдіяльності тварин, В.І. Шинкарук посилався на К. Маркса, який вказував, на те, що і тварини роблять щось, чого немає в природі в наявному виді (будують гнізда, житла й под.), однак їх виробництво принципово відрізняється від людського. Тільки людина здатна відрізнити від себе свою життєдіяльність, робити її предметом своєї волі, розглядати її не тільки як засіб забезпечення фізичних потреб, але і як задоволення особливої потреби – потреби в діяльності, що приносить насолоду; здатна приборкувати свої прагнення й підкоряти свою діяльність розумним цілям. Лише людина може ставитися до продукту своєї діяльності як до свого предмета не тільки в процесі безпосереднього споживання його

утилітарних властивостей, але й споглядаючи; лише людина може безкорисливо захоплюватися ним як справою своїх рук, ставитися до нього естетично. У людському способі буття відбулося переміщення інтересу зі сфери безпосереднього споживання (задоволення фізичних потреб) у сферу діяльності, самозадоволення цією діяльністю, ствердження в ній, і через неї своєї волі й своєї влади.

Сенс людського буття В.І. Шинкарук визначає як світоглядну категорію, що відображає цілепокладаючий характер людської життєдіяльності, опосередкованість значень і цінностей предметів матеріальної та духовної культури цілями суспільної практики, олюдненням природи. Поняття "смысл буття" має сенс лише по відношенню до людини, до її суспільно-історичного та індивідуального буття. Вчений стверджує, що питання про смысл буття генетично пов'язане з конечністю людського життя, з проблемою смерті і безсмертя. На противагу релігії, яка в уявленнях про смысл буття виходить з безсмертя людської душі і божественного промислу, науковий світогляд розглядає конечність індивідуального людського життя як момент безкінечності, безсмертя в результатах продуктивної діяльності, в культурі як суспільно-родовому витворі і, отже, в роді. Основним питанням смыслу буття є питання про відповідність існування сутності (наскільки існування життя людини, тобто конкретні суспільно зумовлені форми і способи життєдіяльності, відповідає і виражає її сутність). Остання не дана людині біологічно, вона, з погляду марксистсько-ленінської філософії, є продуктом історичного становлення людини як суспільної істоти, яка своєю власною діяльністю створює умови існування, перетворюючи речі й явища природи на предмети своїх потреб, продукти суспільного та індивідуального споживання. Отже, за своєю сутністю людина – діяльно-творча істота. Однак, як зауважує Володимир Іларіонович, міра реалізації цієї сутності в реальному житті людини (в її існуванні) залежить від суспільних умов, від ступеня історичного розвитку суспільства. Смысл буття на сучасному історичному етапі виступає як творча самореалізація особи в діяльності, адекватній її здібностям і запитам. Для розвиненої особи вищими цінностями життя, що визначають його смысл, виступають також предмети її суспільних почуттів: громадянських, патріотичних, моральних, естетичних [9: 634].

У своїх антропологічних розвідках В.І. Шинкарук зазначав, що спалах розмірковувань щодо сенсу буття виникає у різних культурах тоді, коли людина виходить за межі індивідуального існування. Саме тоді вона починає усвідомлювати буття загалом і водночас власне життя, саму себе і свої межі. Коли перед людиною відкривається жах світу і власна безпорадність. Коли вона, немовби стоячи над прірвою, задається радикальними питаннями щодо звільнення і спасіння. Вчений тут оперує влучною назвою "вісьовий час", що дав прадавнім часам німецький філософ Карл Ясперс, адже саме тоді з'явилося таке усвідомлення людиною навколишнього світу та самої себе, відбулося відкриття того, що пізніше почали іменувати розумом та особистістю.

Серед одвічних світоглядних проблем, які тривожили і тривожать людський дух, нашу свідомість В.І. Шинкарук визначає, насамперед, дві кардинальні: по-перше, приреченість всіх нас на смерть, людську смертність і наше потаємне бажання безсмертя, людську призначеність до безсмертя; по-друге, вкоріненість у нашому бутті зла, незлагод і страждань, з одного боку, і наше людське бажання добра, намагання уникнути негод і страждань, нестримне прагнення до щастя. Звідси і випливає головне світоглядне питання: якщо смерть неминуча і якщо наше життя сповнене незлагод і страждань, то який сенс такого життя, для чого ми живемо? Світ сповнений зла, то як може бути в ньому добро і, отже, як може жити в ньому людина, призначення якої чинити не зло, а добро? І чим може вона, людина, виправдати своє буття у світі зла? [8: 322-323]

Питання сенсу буття постало перед людьми ще здавна. Зокрема в Біблії ставляться кардинальні смислбуттєві питання та даються відповідь на них через "божественне одкровення". Відповідно до "Святого письма" створені Богом Адам та Єва порушили волю Бога-Отця, з'їли заборонений плід (яблуко) з дерева пізнання добра і зла, вчинили першородний гріх, за що були вигнані з Раю, з безсмертних стали смертними. Подальша доля людей, за Старим Завітом, у волі Бога, всемогутнього і всемилотивного. Смысл і призначення життя людей у цьому грішному світі – заслужити милість Бога непотьмареною вірою в нього, в його благість і неухильним виконанням його завітів.

Авторитетну і поширену відповідь на питання "В чому ж полягає духовне життя і в чому його вищість за тілесне матеріальне життя?" в Стародавній Греції і Римі дали стоїки, філософи, які висунули і відстоювали думку, що людина за своєю суттю вільна істота, і вона вільна саме як духовна розумна істота. Величчями розуму, а не чуттєвими жаданнями має вона керуватися. Головним з цих велінь розуму є добродійність, служіння добру. Нагородою за добродійність є сама добродійність. Отже смысл людського життя, його призначення – в служінні добру, в добродійності.

Продовживши свою історичну розвідку, В.І. Шинкарук зауважив, що пізніше, вже в нові часи ці погляди розвивав німецький філософ І. Кант. Відповідно до його вчення вище призначення людини – чинити добро. До цього її спонукає категоричне моральне веління її розуму: чини так, щоб в іншій людині й в усьому людстві ти вбачав не засіб, а ціль. Цей напрям дістав назву етики обов'язку.

Далі В.І. Шинкарук приділяє увагу напрямку, започаткованому давньогрецьким філософом Епікуром, що дістав назву епікуреїзму. За Епікуром, людина у своєму житті прагне до щастя, і це щастя їй приносить насолода, що її дарує саме життя. Однак благом Епікур вважав лише ту насолоду, що є джерелом нашого щастя як душевного спокою, душевної радості.

Грунтовні дослідження філософської спадщини відомого українського філософа XVIII ст. Г. Сковороди дозволили В.І. Шинкаруку провести певну паралель і відзначити, що прихильником вищевказаного розуміння щастя був і український філософ Г. Сковорода, який також убачав щастя у "веселій душевності". Це пояснює, чому Сковорода в одному зі своїх творів побачив аналогію між життям Епікура і життям Ісуса Христа. Однак,

на думку В.І. Шинкарука, ця аналогія навряд чи правомірна. Те, що внесло вчення Ісуса Христа і християнство в цілому в духовну скарбницю людства і, зокрема, в проблему смислу та призначення людського життя, виходить далеко за межі ідей давньогрецької філософії, хоча і не без її впливу. Якщо спробувати одним словом виразити смисл і призначення людського життя в душі вчення Ісуса Христа, то цим словом є любов (любов до Бога як джерела благодаті, до Ісуса Христа як Спасителя і до людей як носіїв образу божого і в цьому рівних усіх у собі й перед Богом).

Володимир Іларіонович стверджував, що предмети наших сердечних почуттів, нашої любові є смисложиттєві предмети, такі, за які варто жити і вмерти. Це – наші кохані, наші діти і батьки, наша батьківщина, країна, нація, держава, улюблена справа, наші святині, ідеали добра, істини і краси. Любов, таким чином, є глибинною основою духовності, а поза тим і всього духовного життя людини. Це те, що гідно підносить її, людину, над усіма марнотами сьогодення до вищих духовних поривань, що поєднують розум з її серцем.

Із жалем український філософ зазначав, що в самому людському бутті вкорінене й зло. В людини є гріховна, егоїстична, своєкорисна іпостась. За певних умов вона бере гору і примушує людину діяти всупереч її людському призначенню, чинити не добро, а зло, не в ім'я любові, а через ненависть. Зрештою, в життєдіяльності кожної людини чиниться боротьба егоїстичних і альтруїстичних мотивів. Людина вільна в обранні цих мотивів, тому й несе відповідальність за свої вчинки. Бути добрим, оберненим до добра важче, ніж – злим, оберненим до зла. У цій оберненості людини до добра чи зла виключно важливу роль відіграють умови суспільного життя, обсяг і глибина зла чи добра, що існує в суспільстві, гуманності, справедливості, правопорядку, соціальної захищеності добра чи його протилежностей. Від цього залежать суспільні пріоритети в оцінці життєдіяльності людини.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє підсумувати, що проблема достеменності та сенсу людського буття розроблена В.І. Шинкаруком на якісно вищому рівні. Резюмуючи вищевказане, підкреслимо, що вчений визначає людину як природну та соціальну істоту, що не просто відображає світ у своїй уяві, але й перетворює його. Людина стає людиною, освоюючи свою об'єктивну сутність – сукупність суспільних відносин. Цей перехід об'єктивного світу у внутрішнє надбання суб'єкта здійснюється не фізіологічно, а в духовному світі людини, що й дозволяє їй ставати вище обставин. У цій здатності полягають можливості людської волі, реалізація яких приносить вищу радість буття.

Сенс людського буття полягає в тому, щоб життя відповідно до високих моральних цілей приносило вищу радість буття, щоб людина досягала щастя не на шкоду моральності, а на шляху реалізації своєї людської сутності, щоб кожне людське здійснення приносило одночасно й моральне задоволення, і насолоду (те, що Г. Сковорода називав "широсердечною веселістю"). Буття людини становить собою діалектичну єдність створення умов життя, насолоди життям і самореалізації в цьому процесі. Єдність покликання та щастя і є весь сенс буття, коли збігаються виконання обов'язку, радість і самореалізація в житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. – К., Знання України, 2005. С. 1178-1180.
2. Шинкарук В.І. "Хрущовська відлига" і нові тенденції в дослідженнях Інституту філософії АН України в 1960-х роках // Філософська думка. – 1998. – № 4-6. – С. 5–22.
3. Табачковський В.Г. Український персоналізм В.Шинкарука // Шинкарук В.І. Вибрані твори: у 3-х т.– К.: Український Центр духовної культури, 2004. – Т.ІІІ. – Ч.І. – С. 5-55.
4. Шинкарук В.І. Марксистсько-ленінська філософія і світогляд // Філософська думка. – 1969. – №1. – С.9–20.
5. Шинкарук В.І. Людське буття: екзистенція, час, свобода // Український світ. – 1995. – № 1-3. – С. 41.
6. Шинкарук В.І. Марксистський гуманізм і проблема смисла человеческого Бытия // Шинкарук В.І. Вибрані твори: у 3-х т.– К.: Український Центр духовної культури, 2004. – Т.ІІІ. – Ч.І. – С. 108–120.
7. Шинкарук В.І. Проблемы смисла человеческого бытия // Шинкарук В.І. Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – Т. ІІІ. – Ч.І. С. 283–294.
8. Шинкарук В.І. Про смисл буття // Шинкарук В.І. Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – (Філософська спадщина України). – Т.ІІІ. – Ч.2. – С. 322–325.
9. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2 вид. перероб. і доп. – К.,1986. – 800 с.

Матеріал надійшов до редакції 12.10. 2006 року.

Фаріон О.О. Достоверность и смысл человеческого бытия у философских взглядах В.И. Шинкарука.

В статье рассматриваются философские взгляды основателя Киевской школы философии В.И. Шинкарука, а именно: эволюцию предмета философского изучения от классической немецкой философии к проблемам человека как самосущего бытия. Определяются специфические черты и основные проблемы человеческой экзистенции за В.И.Шинкаруком, а также смысложизненные проблемы человеческого бытия, его истинность и смисл.

Farion O.O. The validity and the sense of human existence in the philosophical views of V.I. Shynkaruk.

In article philosophical views of the Kyiv school of philosophy founder V. I. Shynkaruk are elucidated. Namely: evolution of the philosophical study subject from classical German philosophy to the problems of the person as self-real existence. Specific features and the basic problems of human existence according to V.I. Shynkaruk; and life-sense problems of human existence, its validity and sense are determined